

Buchbesprechungen Resenyes

- Isabel Müller: *Wissen im Umbruch. Zur Inszenierung von Wissensdiskursen in der Dichtung Ausiàs Marchs*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2014. 309 S. ISBN 978-3-8253-6319-2.

Aquest bell volum, de sòlida i pulcra factura, aborda l'estudi d'un tema tan interessant com difícil: el de "l'escenificació del discurs sobre la ciència en la poesia d'Ausiàs March". El treball, iniciat gràcies a una beca Rudolf-Brummer de l'"Associació alemanya de Catalanistes" (DKV), va culminar en una tesi doctoral presentada el curs 2009–2010 a la Facultat de Llengua i Literatura de la Universitat Ludwig-Maximilian de Munich, revisada i adaptada en la monografia que comentem.

En les pàgines introductòries (p. 11–17) l'autora crida l'atenció sobre el fet que les obres literàries difícilment poder ser degudament avaluades prescindint de l'estudi del context cultural i socio-històric on van ser escrites, cosa que implica parar esment no sols a paradigmes estrictament literaris, sinó a tota una altra sèrie d'elements d'intencionalitat no estètica que poden resultar rellevants, com ara: la ciència, la política, l'economia, la filosofia o la medicina. I és a partir d'aquesta premissa (fonamentada en una abundant bibliografia recent), que justifica l'enfocament de la seva anàlisi de l'obra d'Ausiàs Marc; un poeta que assimilà una terminologia tècnica manllevada de la psicologia, de la teoria aristotèlica de les virtuts o de la patologia humoral d'arrel hipocràtica i galènica, i que no s'està de recórrer al principis del tomisme o a conceptes teològics d'arrel agustiniana. La Dra. Müller, que considera excessives les cauteles dels filòlegs a l'hora de referir les seues exploracions a àmbits aliens a la literatura, vol omplir el buit existent en els estudis ausiasmarquians explicant de quina manera el nostre gran poeta transformà la ciència en literatura. I en aquest sentit, no cal dir que la investigació fou empresa de forma subsidiària, en funció d'una millor avaluació de la qualitat literària i del mateix sentit dels poemes estudiats

(que són aquells on hi ha una major escenificació de temes relacionables amb les ciències).

Segons la Dra. Müller, l'objectiu del seu treball:

No rau només a identificar els textos científics als quals Marc fa referència...sinó també a descriure de quina fructífera manera els elabora i assimila en la seva poesia. I en aquest sentit [...] els textos científics no solament ens brinden la clau d'alguns poemes aïllats, sinó que ens obrin la porta a la comprensió de tota l'obra. Tal com tractaré de demostrar, el mèrit artístic, la innovació poètica marquiana es basen en la forma i manera com integra diversos àmbits del discurs científic en la seva poesia [...] Entenc la ciència en el sentit que en l'edat mitjana hom feia servir el concepte de *scientia*, o sigui: d'una banda com una forma de coneixement, i d'una altra com la descripció del nivell de coneixement en una disciplina teòrica (com ara la medicina, l'ètica, la dogmàtica, la filosofia natural, etc). (p. 15–16)

El llibre, articulat en cinc capítols amb les seves respectives conclusions (p. 45–265), seguits d'una conclusió general (p. 259–356), un apèndix (p. 267–276) i una bibliografia (p. 285–290), s'obri amb unes “notes prèvies sobre l'autor i la seva obra” (p. 19–43), destinades al públic de parla alemanya no familiaritzat amb la biografia del gran poeta ni amb el seu àmbit cultural. Hi trobem una ben documentada síntesi de les dades conegudes més importants. No sols es fa referència a la biblioteca del pare d'Ausiàs, Pere Marc, i als textos inventariats en el testament del mateix Ausiàs (p. 19–24), sinó a molts d'altres aspectes rellevants, tals com el rerefons literari familiar, la connexió amb altres poetes en el marc de la cort d'Alfons el Magnànim i la influència de la seva poesia en les de Joan de Navarra i de Carles de Viana, i no manca una acurada descripció de la recepció de l'obra ausiasmarquiana manuscrita i impresa, que inclou les edicions i traduccions més rellevants (p. 29–33). L'autora, fent-se acuradament ressò de les diverses teories sobre l'ordenació dels 128 poemes que integren aquest *corpus* (p. 33–36), opina que, “ara per ara no hi ha cap raó per apartar-se de l'ordenació establerta proposada per Pagès, a no ser que algun dia la descoberta d'altres testimonis ens permetin contemplar la situació sota una altra llum”(p. 36), ja que en la pràctica la divisió temàtica quaternària tradicional (adequadament resumida a les p. 37–39) ha funcionat. Considera que el famós *Jo* que omple d'experimentada autoritat els versos del poeta és fictici i respon a una “estratègia retòrica” (p. 40), o “retòrica de la veracitat” (p. 41).

El llarg capítol 3, dedicat a la ciència, consta de diversos apartats. El primer (p. 45–56) aborda el concepte de ciència a l'Europa medieval. Descriu l'evolució del coneixement, de les escoles catedralícies a les universi-

tats; l'establiment d'un mètode escolàstic (que cerca el suport lògic del racionalisme aristotèlic), i el natural conflicte entre la tradició científica cristiana d'arrel augustiniana. El descobriment dels autors antics, operat a través dels àrabs, fomentà el pas de la visió paulina de la natura com un mer indicatiu o senyal de la divinitat subordinada a la Teologia (Rom 1, 20), a la seva acceptació com a fenomen subjecte a l'experimentació racional. Se'ns brinda així, en poques ratlles, una clara síntesi d'una evolució que, tot i passant pel compromís del Aquinat entre fe i raó i el més radical racionalisme averroïsta, portà a la natural convivència de diverses i molt contrastades concepcions de la ciència en el marc de la societat medieval. Allò que la Dra. Müller vol que quedi clar com a fonament de la seva posterior argumentació és que:

El 'saber' (*scientia*) en l'Edat Mitjana vol dir, d'una banda la forma i manera com l'home arriba al coneixement —bé mitjançant la revelació divina o fe, bé gràcies a la raó. Aquestes distintes formes de coneixement no entren necessàriament en concurrència, però ja en el s. XIII es detecta una separació dels respectius camps, —Teologia vs. Filosofia—. D'una altra banda s'entén per 'saber' la summa de tots aquells enunciats certs i comprovats referits a un tema [...] Però el concepte llatí *scientia*, generalment només s'empra en el camp de la ciència teòrica, mentre que la ciència pràctica i aplicable cau en el camp de les *artes mechanicae*, o arts mecàniques. (p. 55–56)

En tot cas “la difusió del saber al final de l'Edat Mitjana” ve caracteritzada per una major participació dels laics en un àmbit abans controlat pel clergat coneixedor del llatí, i l'aparició de nombroses traduccions de textos científics al vernacle. L'autora brinda una llarga llista de les principals versions catalanes fetes a partir del llatí, francès o occità: textos historiogràfics, tractats sobre l'art de la guerra, regiment de prínceps, textos teològics o filosòfico-morals, textos religiosos, de medicina i receptaris, parant especial esment en les obres de caràcter enciclopèdic entre les que destaca la vasta producció de Llull i d'Eiximenis (p. 63–64). Segons ella cal entendre l'actitud dels dominicans Antoni Canals i Vicent Ferrer com “una reacció clerical front a la lenta pèrdua de la posició de monopoli” (p. 68).

Establertes aquestes premisses teòriques entra ja en matèria, tractant de mostrar “de quina manera en el poema CXIII Ausiàs planteja la qüestió de la ciència i els límits del saber humà”, a partir de postulats teòrics manllevats de la psicologia i l'ètica aristotèlica i tomista. Ja per començar el poeta trasllada a tot el coneixement humà la dificultat que l'aforisme hipocràtic: *Ars longa*, atribueix només a la ciència mèdica, i on el lexema no s'hauria d'interpretar com a “art”, sinó com a “ofici” o “art mecànica”. El detingut

comentari que segueix (p. 72–82) analitza molt bé la lògica estructura formal i semàntica de la composició marquiana, fent servir com a correlat la tècnica dels sermons i partint d'un excel·lent coneixement de les fonts (en especial l'Et. Nic. III, 1,111b, 27 a través de l'Aquinat, ja invocats per Pagès, i la síntesi sobre la ignorància que brinda Eiximenis en pla català), i els motius senequistes que permeten matisar el tema en sentit moral: la vida no és breu, és l'home pecador qui la malversa. De manera que, encara que el poeta soluciona el dilema 'raó/fe' en el ja esmentat sentit augustinia i cristià tradicional, Müller considera que "ja es detecten les primeres fissures" i que la manera com Marc argumenta racionalment indica que ja no es considerava suficient la mera apel·lació a la superioritat de la fe. El contingut és clarament medieval, però la forma i la manera de raonar denotarien el pas a una sensibilitat renaixentista (p. 89).

En el capítol 4, centrat en el tema de l'amor, Müller pren un clar posicionament amb els qui, rebutjant de ple la tesi de Pagès, segons la qual AM era un "trobador reressagat", postulen una ruptura total tant pel que respecta la llengua emprada com pel nivell d'originalitat a l'hora d'interioritzar i d'intel·lectualitzar l'experiència amorosa. Tanmateix no deixa d'admetre que "des d'una perspectiva purament formal, la poesia d'AM sembla que es mou plenament dins del marc fixat pels poetes occitans i els seus epígons catalans" i això, no sols pel que fa al recurs a la cançó decasil·làbica, i la presència del *senhal*, sinó d'alguns temes, com ara, entre d'altres, el del "temor d'amor" (p. 93).¹ Segons l'autora, March "representa una concepció de l'amor totalment oposada a la dels trobadors, perquè mentre que aquells idealitzaven el servici amorós com una escola de virtuts cortesques, per a March l'amor és sobretot un perill per a la integritat moral, física i espiritual de l'home"; i la dona de carn i ossos i animal imperfecte, suposa una prova o impediment. O sigui: AM "accepta les teories científiques del moment, segons les quals la submissió a una dona divinitzada era una follia, vista pels metges com a malaltia i pels teòlegs com a pecat" (p. 95). El resum de la teoria marquiana de l'amor presentat seguidament (p. 102-18) és clar i assenyat, i ve ben il·lustrat per un seguit d'oportunes notes i citacions. Mül-

1 Acceptant del tot l'originalitat marquiana i les evidents diferències constatades, em demano si els crítics de la tesi de Pagès no en fan un gra massa a l'hora de negar de manera tan radical la també òbvia i no gens casual pervivència en l'obra marquiana de registres lèxics i conceptuals derivats de la poesia occitana i del tot recurrents en els cançoners d'arreu d'Europa. Crec que caldria estudiar millor el tema, apuntat en Albert Hauf, "AM i el temor d'amor", dins A. Hauf (ed.), *Lectures d'Ausiàs March 15 de gener-10 de desembre de 1997*, Madrid: Fundació Bancaixa, p. 87–126.

ler admet que la visió negativa de la dona que té March, plena de tòpics del moment manlevats de la filosofia natural, presenta algunes excepcions com ara els cants CXIIB i el XXIII on detecta exageracions que vorejaven el límits de l'heterodòxia atribuïnt a la dama un vocabulari ple de connotacions teològiques, en especial marianes. Crec que l'afirmació no sols resulta encertada, sinó que en el cas específic de la lloança a dona Teresa AM supera els italians.² Com bé explica l'autora, l'error de l'amant marquès és un error teològic; rau en haver cercat en la dona un bé que només es pot trobar en el bé suprem: Déu (p. 115). El resultat d'una impossible recerca d'un amor centrat en la dona serà el desengany; desengany descrit en el poema LXXI, ben traduït i analitzat en les p. 118–127. D'altra banda Müller destaca de manera especial com és de completa la gamma de metàfores i llargues comparacions marquianes preses de l'àmbit de la medicina i de la patologia galènica dels humors (p. 128–138), prou il·lustrada en la seva anàlisi del paper de la febre èctica en el poema XI (p. 139–141).³

El tractament de l'amor com a patologia, o *amor hereos*, és molt complet i abasta la història del motiu com a concepte mèdic, fixant l'atenció en la simptomatologia i remeis, les causes els pronòstics i el catàleg de les possibles teràpies (p. 148–163), i també en la manera com aquests aspectes de la malaltia amorosa troben la seva expressió en la lírica marquiana (poemes XXXVI, 25–32; III, 1–20; CCI, 1–16; CXVI, CII, LXXXVII, LXXIII). Tal classe d'amor “porta a la degradació física i psíquica, a l'aïllament social, i en els pitjors dels casos a la mort” (p. 161). Contrastat amb la moral dels teòlegs que, incidint en el lliure albir humà qualifiquen l'amor com a pecat de luxúria, el model de la patologia galènica dels humors postula un discurs que planteja la responsabilitat de l'amant des d'una nova perspectiva exculpatorià: “el pacient de *l'amor hereos* està malalt, i per això no és responsable dels seus actes” (p. 161). Müller defensa la influència d'aquesta teoria de la malaltia amorosa (que demostra que és possible arribar a morir d'amor), en el conegut poema CIII (p.163–169). Completa el capítol un minuciós tractament de la teoria aristotèlica de l'hàbit amorós en AM (p. 171–176) con-

2 Dedicant a la dama lloances hiperbòliques manlevades de les atribuïdes a Maria, o formulant agosarades comparances preses de teòlegs com ara Eiximenis. Crec evident que AM l'havia llegit aquest autor, no sols com a moralista, sinó també com a teòleg. Em permeto remetre a Albert Hauf, “L'apocalipsi marquès, A.M. místic i profeta de l'amor humà”, dins Rafael Alemany Ferrer (ed.): *Ausiàs March. Textos i contextos*, Alacant: IIFV / PAM, 1997, p. 191–220 (en particular: 198–201).

3 És interessant que interpreti els *maldits* marquians com una forma de medicina o *remedia amoris*.

vertit en una segona natura, que fa difícil allunyar-se de la pràctica amorosa, i per això com bé mostra el poema CXXI (especialment estudiat en les p. 176–183), també al·legat pel poeta amb idèntica finalitat exculpatòria.

Un darrer i llarg capítol tracta un altre important tema marquià: la mort. Les pàgines inicials expliquen abastament l'escatologia medieval i les tesis cristianes sobre la transcendència humana, l'existència del cel, l'infern i el purgatori, i donen raó de la literatura destinada a ajudar a ben morir.⁴ Seguidament, l'autora ens brinda una interessant anàlisi d'aquest camp temàtic, a partir d'una tria d'alguns dels anomenats *Cants morals*, com ara el CXII (p. 194–204), posant esment en els conceptes que considera més adients a la seva argumentació: els motius perquè els mortals temen la mort (hons, fills, riquesa, fama); l'avaluació dels diversos remeis contra aquesta por (en una línia més aviat estoica i epicúrea), i la identificació de la fe i de la pràctica religiosa de les virtuts (fe, esperança i, en especial, la caritat) com a únic remei vertader” (p. 196 i p. 199). Hi destaca la manera com el poeta “assimila el paper del filòsof que raona de manera objectiva” i que no sols fa seus determinats principis tècnics sinó que imita els registres lingüístics i retòrics dels textos científics i arriba a argumentar en forma de sil·logisme (p. 197). Müller comenta per extens tres mostres de textos “consolatoris” front a la mort: en primer lloc el poema CVII (p. 205–213), artísticament bastit amb elements de la tradició estoica assimilats pel cristianisme, per explicar la manca de fonament de la por o “causa del dolor”, i les raons i pràctiques que ajuden a superar-la, en especial la pràctica de les virtuts (p. 212). Pel que fa a la mort de la dona estimada, o *cants de mort*, la comparació amb els escassos planys occitans dedicats a una dona, tot i que permet establir alguns contactes, com el motiu i la descripció del dolor, el patetisme de l'estil i la pregària per la salvació de la finada, marca també notables diferències, tals com la manca d'una adreça directa al públic o la presència de llargues tirades reflexives de caire filosòfic i teològic sobre les tres classes d'amor (*bestial*, *mixte* i *espiritual*), característics de poemes com el XCII i XCIV (p. 216), on el jo poètic, caigut en una profunda crisi existencial, “tracta de fonamentar la naturalesa del seu dolor, i de copsar el procés psicològic que comporta” (p. 217). Procés no del tot negatiu, perquè ultra el fet que va mesclat amb el plaer del record, la mort de la dama permet estimar amb un *amor honest*, lliure de carnalitat (p. 222). Tanmateix una lectura cíclica dels poemes (XCII–XCV, XCVII i XCVI) mostra “que hi ha un

4 L'autora allista diversos tractats en català. Vegeu la p. 190, on adjudica, sense justificar-ho, el *Cercapou* a Eiximenis.

tema que va cobrant més rellevància: la tortura que experimenta el *Jo* poètic per ignorar el destí etern de la seva dama, i la preocupació de ser la possible causa de la seva damnació” (p. 225). Des de la perspectiva de la seva recerca, Müller destaca la lectura de textos doctrinals, en especial sobre el menyspreu del món, que trobem també en el famós *cant espiritual* (CV), que és en el fons un cant penitencial de rigorós examen de consciència on predomina el terror a l’infern (p. 240). Müller, després d’esmentar les possibles fonts adduïdes, comenta: “Em sembla plausible assumir que March a l’escriure pogués tenir davant un *art de ben morir* (com el que figura en l’inventaria de la seva biblioteca)” (p. 243). (Tanmateix, la discussió del tema de la predestinació i la gràcia –p. 252–255– mostra una preocupació per temes d’una major densitat teològica que fan pensar en una lectura directa del llibre i del *Vita Christi* i en algun dels textos atribuïts a sant Agostí.)

En unes pàgines de conclusió l’autora resumeix el resultat de la seva tasca. Ho fa d’una manera força objectiva, si bé guanyem la sensació que el seu treball, que cal qualificar d’assenyat i ben documentat, sembla potser més dens i complet quan toca aspectes com el de la medicina i la filosofia, que no en l’àmbit teològic. Hi detectem també una tendència a centrar l’atenció en la bibliografia més recent, prescindint sovint injustament dels grans autors que la van fer possible (penso de manera especial en la magna compilació documental de Rubió i Lluch sobre les traduccions medievals, la tesi de Riquer sobre les traduccions d’Ausiàs al castellà, i en algunes denses pàgines de Pagès i Pere Bohigas). Allò inqüestionable i molt de lloar, és que aquest llibre pressuposa un nou i intens esforç de comprensió de l’obra marquiana, útil arreu (raó per la qual m’he detingut a traduir una bona mostra de les afirmacions que s’hi contenen a fi de fer-lo assequible als lectors ignorants de l’alemany). Més encara: gràcies a una sistemàtica i molt elaborada versió alemanya d’una bona tria dels textos marquians, a la qual tot i les nombroses cales efectuades no hem detectat cap error, el llibre brinda als lectors d’aquella llengua una obra sòlida, intel·ligentment articulada, que raona les claus semàntiques dels poemes marquians des d’una consistent anàlisi textual, que aconsegueix molt bé la intenció que l’autora s’havia fixat.⁵ Cal, doncs, felicitar la Dra. Müller pel seu molt meritori esforç; felicitació que voldria fer extensiva als membres de l’“Associació

5 Convé no oblidar que l’autora del present llibre, ho és també d’una bella i molt recomanable antologia bilingüe català-alemany de textos marquians. Veg. *Ausiàs March, Gedichte*. Aus dem Katalanischen übersetzt und eingeleitet von Isabel Müller, Barcelona / Berlín: Ed. Barcino / LIT Verlag Dr. Hopf, 2009.

alemanya de Catalanistes” (DKV) que la van acomboiar, i a l’editorial Winter que ha sabut valorar l’interès científic d’aquesta recerca. ■

■ Albert Hauf, Institut d’Estudis Catalans / Acadèmia Valenciana de la Llengua / Universitat de València, Departament de Filologia Catalana, Avda. Blasco Ibáñez, 32, E-46010 València, <albert.hauf@uv.es>.

■ Rosanna Cantavella (ed.): *El Facet, una Ars amandi medieval. Edició i estudi*. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2013. 342 S. ISBN 978-84-9883-651-6.

Aus dem romanischen Mittelalter ist eine beachtliche Zahl von Traktaten überliefert, die zum guten Benehmen anleiten. Solche Benimmbücher sind häufig auf spezifische Situationen zugeschnitten: Kodifiziert wird das Benehmen bei Tisch – man denke an das altmailändische *De quinquaginta curialitatibus ad mensam* von Bonvesin da la Riva († ca. 1314) –,¹ das angemessene Verhalten bei der Messfeier – so in der anonymen, in mehreren Fassungen in Norditalien und in Frankreich zirkulierenden *Esposizione della messa* –² und, wie im vorliegenden Fall, das Verhältnis zwischen den Geschlechtern. Eine herausragende Rolle, gerade auch wegen ihres literaturwissenschaftlichen Interesses, spielen in diesem Zusammenhang die Liebeslehren in der Tradition Ovids. Hier ist neben dem *Pamphilus* insbesondere der *Facetus* «Moribus et vita» zu nennen, der allgemeine Benimmregeln mit einer „Kunst der Verführung“ verknüpft. Der in Distichen gehaltene lateinische Text, dessen Entstehung auf die Mitte des 12. Jahrhunderts datiert wird, ist in mehr als dreißig Handschriften überliefert. Er wurde im letzten Viertel des 14. Jahrhunderts ins Französische übersetzt, und er war möglicherweise schon zuvor in katalanischer Sprache adaptiert worden.

Der altkatalanische *Facet* ist bereits dreimal ediert worden, wobei jedoch allein die Ausgabe von Alfred Morel-Fatio (1886) leicht zugänglich ist. Dagegen ist die im *Recull de textos Catalans antics* erschienene Edition von Lluís Farauo (1912) nur in wenigen Bibliotheken vorhanden, und die Edition von Francesca Ziino ist unveröffentlicht geblieben und nur in

1 Vgl. die interessante Deutung in Dauphiné (1984).

2 Vgl. De Roberto (2013: 224–226) mit weiterführenden Literaturangaben.